

Het taalgebruik van ambachtsknechten en ambachtsmeesters in Brugge tijdens de vorige eeuw

door

Wim VANDENBUSSCHE¹

0. INLEIDING

0.1 Vanuit taalkundig opzicht diende de Belgische staat zich van bij zijn ontstaan als een hybride samenleving aan. Geografisch was er de oppositie tussen het Franssprekende Zuiden (Wallonië) en het Nederlandstalige Noorden (Vlaanderen), maar ook binnen Vlaanderen bleek er een taalscheiding van sociale aard te bestaan. De officiële tweetaligheid, waarbij het iedere burger vrij stond Nederlands of Frans als voertaal te kiezen, kwam in de werkelijkheid neer op een quasi volstreekte Fransgezindheid bij de hogere sociale klassen, terwijl de minder begoeden zich van een Nederlandse taalvariant bedienden. Op lokaal en nationaal bestuursniveau – gedomineerd door burgerij en adel – leidde dit tot een verregaande verfransing van de officiële instellingen en hun administraties. Diverse taaltellingen toonden evenwel overtuigend aan dat de exclusief Franstaligen in de Vlaamse steden een kleine tot soms verwaarloosbare minderheid van de bevolking uitmaakten (Vandenbussche 1996).

0.2 Uit onvrede met die feitelijke gestage discriminatie van de Nederlandstalige Vlaamse bevolking, ijverde een sociaal bewogen fractie van de burgerlijke elite voor concrete dwingende maatregelen die van het Nederlands een volwaardige bestuurstaal zouden maken met dezelfde rechten als het Frans. Die stroming koppelde haar taalstrijd aan een sociaal, economisch en politiek programma met de 'opbeuring van het Vlaamse volk' als ultiem romantisch doel. Van alle mythes ontdaan blijkt evenwel dat die 'Vlaamse Beweging' moeizaam maar zeker aan terrein en slagkracht won. Op het einde van de negentiende eeuw (1898) was de Gelijkheidswet – de taalwet die het Nederlands officieel gelijkwaardig stelde met het Frans – een feit

1. Dit artikel is een bewerking van een lezing die gehouden werd op de najaarsvergadering van de Zuid-Nederlandse Maatschappij op 24 oktober 1998. Een vroegere versie van deze tekst verschijnt in *Neerlandica Wratislaviensia* 1998.

(De Vries e.a 1994). Documenten uit diverse stadsarchieven tonen dat vele openbare besturen rond de eeuwwisseling daadwerkelijk de overstap naar het Nederlands maakten in hun briefwisseling en publicaties (Vandenbussche 1995). De sociale en economische heropleving in Vlaanderen en het streven naar politieke zelfstandigheid voltrokken zich verder in de twintigste eeuw.

0.3 De geschiedenis van de 'Vlaamse Beweging' is reeds uitvoerig gedocumenteerd, en haar determinerende rol voor de evolutie en het uitzicht van het Nederlands in de twintigste eeuw geldt als een algemeen aanvaard gegeven (Boeva 1994). Tot op heden werd evenwel zeer weinig aandacht besteed aan de grammaticale en stilistische aspecten van dat negentiende-eeuwse Nederlands. Vele auteurs merken weliswaar op dat de man in de straat dialect sprak en dat er geen sprake was van een uniform Standaardnederlands, maar daar blijft het bij. Een duidelijke analyse van de wijze waarop de geleidelijke standaardisering van het Nederlands in de geschreven taal naar voren kwam is onbestaande. Over de schrijfproductie van de grotendeels analfabetische lagere klassen wordt met geen woord gerept, het geschreven Nederlands van de sterk verfranste hogere bourgeoisie blijft evenzeer onbesproken, en een historische sociolinguïstische studie over taalvariatie in Vlaanderen tijdens die periode is er evenmin. Als het eigenlijke taalgebruik ter sprake komt, beperkt de discussie zich meestal tot de theoretische standpunten van de zogenaamde 'particularisten' en 'integrationisten' in de Vlaamse beweging (Suffeleers 1979). Die groepen wilden respectievelijk een eigen Vlaamse taal creëren, doorspekt met regionalismen, of het Noord-Nederlandse 'Hollands' overnemen als voertaal. Beide modellen hadden echter weinig uitstaans met de alledaagse taalproductie in het negentiende-eeuwse Vlaanderen (Willemys & Vandenbussche 1995).

0.4 Het Duitse historische taalonderzoek voorziet reeds enkele jaren in de beschreven lacune. Studies van Duitse negentiende-eeuwse teksten hebben bijgedragen tot een beter begrip van de standaardiseringsprocessen die het Duits onderging. In een aantal gevallen kon zelfs de taalkundige rol van een specifieke sociale groep zeer precies geduid worden, waardoor termen als 'Arbeitersprache' en 'bürgerliche Sprache' nu eigen onderzoeksdomeinen aanduiden (zie bibliografie, o.m. Cherubim, Mattheier, Mihm, Grosse, Wimmer). Vanuit de wil om de standaardiseringsprocessen te doorgronden die het hedendaagse Nederlands heeft doorlopen, en geruggesteund door het Duitse parallelle onderzoek, werd een drietal jaar geleden aan de Vrije Uni-

versiteit Brussel een onderzoek opgestart naar geschreven taalgebruik in negentiende-eeuws Vlaanderen. Een diepgaande analyse van de situatie in Brugge fungeert daarbij als case-study. Voor een overzicht van het tot nu toe verrichte onderzoek in het kader van dit project, verwijs ik naar de bibliografie (Vandenbussche, Willemys, Willemys & Vandenbussche).

0.5 Het gedigitaliseerde corpus voor dat onderzoek is op dit moment volledig samengesteld. In tegenstelling tot wat de geschetste sociale opbouw van de prille Belgische staat deed vermoeden, getuigen een aantal goed overgeleverde primaire bronnen dat een deel van zowel de verpauperde ambachtsklasse als de verfranste hogere burgerij met grote regelmaat Nederlands schreef. Onderzoek in Brugse archieven leidde naar diverse zorgvuldig bijgehouden verslagboeken uit het verenigingsleven van arbeiders en elite. Van de laagsten op de sociale ladder bleven de aantekeningen bewaard van de 'onderstandsmaatschappijen', die een pril en frêle sociaal zekerheidsnet uitbouwden. Maar ook welvarende hoogburgerlijke schutterskringen tekenden tot ver in de negentiende eeuw hun bezigheden op in het Nederlands.

Dit corpus werd uitgebreid met formele Nederlandse teksten van de sociale middenklasse (vergadersverslagen van hogere ambachtslui, lagere burgerij en lagere clerus) en de stedelijke overheid (notulen van de gemeenteraad). Om een beeld te verkrijgen van eventuele stijlverschillen naargelang van de aard van de tekst, werd ook een selectie persoonlijke en formele brieven opgenomen, geschreven door mensen van diverse sociale afkomst. Een curiosum in het corpus is de collectie 'kiesblaadjes', die inzicht verschaft in de politieke propagandataal van de burgerij in de tweede helft van de negentiende eeuw.

Zo beschikken we momenteel over een waaier aan tekststalen, die het gehele Brugse sociale spectrum overspant. Op basis van die documenten wordt gepoogd een aanzet te geven voor een eerste sociolinguïstische studie van het taalgebruik tijdens de vorige eeuw in een stedelijke Vlaamse context.

1. TAALGEBRUIK VAN AMBACHTSKNECHTEN

1.0 Bij een bespreking van de heterogene aard van het geschreven negentiende-eeuwse Nederlands, mag men nooit uit het oog verliezen dat er in die periode in Vlaanderen geen algemeen aanvaarde

norm bestond voor een Standaardnederlands. Zowel de Siegenbeek-spelling als de spelling De Vries-Te Winkel bleven er gecontesteerd, ondanks de officiële aanvaarding van die laatste spelling door de Belgische regering in 1864 (De Vries e.a. 1994). De vele regiolecten werden dus niet overkoepeld door een geaccepteerde gecodificeerde standaardtaal, wat essentieel verschilt van de Duitse situatie (Cherubim 1983). Dat betekent geenszins dat de schrijvers uit ons corpus letterlijk hun dialect transcribeerden, integendeel. Uit de teksten blijkt duidelijk dat alle auteurs expliciet probeerden om een schrijftaal te hanteren die verschilde van hun alledaagse gesproken omgangstaal. Ze schreven als het ware op de meest formele wijze die binnen hun bereik lag – hoe stuntelig en doorwrocht dat soms ook overkomt vandaag – en gaven zo aan wat in hun gedachten het dichtst de idee benaderde van een bovenregionaal begrijpelijke taal.

Het 'geïntendeerde Standaardnederlands' verschilde dan ook sterk naargelang van de auteur. Hoewel het Duitse onderzoek die verschillen rechtstreeks in verband brengt met de klasse waartoe de schrijver behoorde, blijkt uit onze gegevens dat dat verband niet altijd even eenduidig is. Om duidelijk zicht te krijgen op de aard en de evolutie van de schrijfproblemen in ons lower class-corpus, willen we in dit artikel nagaan hoe de persoonlijke 'geïntendeerde standaardtalen' van de verschillende standen binnen de ambachten evolueerden. Daarbij gaat de aandacht vooral naar schrijfproblemen die over de klassegrenzen heen gedeeld worden.

1.1 Uit een voorafgaande studie van lower class-taalgebruik in Brugge tijdens de eerste decennia van de negentiende eeuw bleek dat het alledaagse schrijfpatroon van 'de man in de straat' zeer grillig was (Vandenbussche 1996). Naast de persoonlijke willekeur van de afzonderlijke auteurs, versterkt een reeks gemeenschappelijke en frequente orthografische, grammaticale en stilistische eigenaardigheden het beeld van de onberegelde schrijftaal:

- voor een hele reeks klanken gebruiken de auteurs schijnbaar willekeurig diverse spelvarianten naast elkaar, zonder de minste interesse voor consequentie. De fonologische omstandigheden waarin de varianten optreden zijn echter steeds dezelfde, zodat de kans op afwijkende spelvormen voorspelbaar is.
- letters worden weggelaten, omgewisseld of zelfs vervangen, schijnbaar zonder echte regelmaat.
- vele teksten worden gekenmerkt door het 'ontsporen' van de formele stijl waarin de beginregels geschreven zijn. Na een geijkte aanhefformule slagen vele schrijvers er niet in de formele verteltrant aan

te houden, en volgt er enkel een onsamenhangend betoog met afgebroken zinnen, weggelaten zinsdelen, verplaatste constituenten en foute voegwoorden, dat doet denken aan de stijl van niet-literaire Middelnederlandse teksten.

– er is een duidelijke dialectische interferentie op lexicaal en grammaticaal vlak.

1.2 Hoewel er globaal genomen naar het eind van de negentiende eeuw toe een duidelijke kwaliteitsverbetering vast te stellen is in de schrijftaal en -stijl van de auteurs uit arbeidersmilieus, is het moeilijk om die vooruitgang in een algemeen geldend patroon te beschrijven. Ondanks de opvallende gemeenschappelijke schrijfproblemen blijkt de mate waarin een auteur het Nederlands in geschrifte beheerst immers een zeer persoonlijke aangelegenheid te zijn; in het midden en aan het eind van de 19de eeuw zijn de onderlinge verschillen in schrijfkwaliteit niet minder groot dan een eeuw tevoren, integendeel. Om dat contrast te illustreren, worden hieronder twee extreme citaten van ambachtslui naast elkaar geplaatst. Het eerste (uit 1868) komt uit een uitvoerige lofbetuiging aan de ambachtsdeken van de onderstandsmaatschappij 'Broederliefde', het tweede (uit 1869) is door die man zelf geschreven.

*Is het niet schoon, ja, zelfs edel, Hulde te brengen, aen
onzen Deken; die door moed en zelfsopoffering, den eersten
stichter is geworden, van een der schoonste en bloeijenste
Maetschappijen
der stad Brugge, onder kenspreuk de Broederliefde; en die nu
dezelve met zooveel wijsheid bestuert. Ja eerweerde Deken het
inrichten
zulker Maetschappijen van onderlingen bystand voor zieken en
gekwetsten
is een der schoonste en edelmoedigste daden, die ooit in de za-
menleving uitgeoefend is geweest, tot voordeel en troost van
den lydenden werkman*

*zoo riepen de camvraeter als gelyk als dat ik moeste gedikereert
worden van de wollewevers en met de Rikerase
ben ik in de erstaeme genaemt het Paradys
in de kamer waer al de Comvraters by waeren
een silver krus overmy hals gelyt en een eerteeken
af geleezen die daer in een vierkante kaeteker (?) gaende
den dag verleep in vrugden en pliszeer by ons*

*en ieder vas zeer wel gezint en alk ripen gelyk
de Wolleweevers de Wolleweevers van Brugge*

1.3.1 Beide citaten verschillen frappant op vlak van spelling, stijl en invloed van standaardisering. Het gaat, nogmaals, om stukken geschreven door mensen die behoorden tot hetzelfde gild, met dat verschil dat de laatste auteur als 'deken' binnen die vereniging het hoogst mogelijke aanzien genoot. Even vooruitlopend op een nauwkeurigere vergelijking kunnen we nu reeds verwijzen naar onze vroegere hypothese over de relatief kleine rol die geletterdheid moet hebben gespeeld voor prestige binnen de lagere klassen (Vandenbussche 1996).

1.3.2 De tekst waaruit de tweede passage gelicht werd, vertoont alle bovenvermelde kenmerken van de arbeidersgeschriften uit het begin van de 19de eeuw. Meer dan 50 jaar later worstelt ook deze ambachtsknecht (de deken) nog met dubbelspellingen (comvraeter-comvrater; wollewever-wolleweever) en letterverwisselingen (pliszeer en verleep i.p.v. plezier en verliep; vas i.p.v. was; camvrater i.p.v. confrater). Een ruim deel van die bizarre spelvarianten kan ook hier verklaard worden door dialectische interferentie: 'gedikereert', 'krus', 'sluten', 'goedgekurt', en 'ze mosten' zijn effectief vrij nauwkeurige fonetische weergaven van de Brugse uitspraak van 'gedecoreerd', 'kruis', 'sluiten', 'goedgekeurd' en 'ze moesten'. De ambachtsdeken deed evenwel een inspanning om de Brugse invloed te temperen: zo gebruikt hij hier in plaats van het verwachte 'nekke' en 'ik zyn', 'hals' en 'ik ben', uitdrukkingen die het Brugs vreemd zijn. Wanneer daar vreemde of weinig frequente woorden aan te pas komen raakt de auteur in de problemen, net zoals dat het geval was bij zijn collega's rond 1800. 'Rikerase' en 'erstaeme' zijn voorbeelden van zijn ongelukkige pogingen om 'decoratie' en 'estaminet' weer te geven.

De stijl van de tekst is fragmentair van aard: de gebeurtenissen worden beschreven in aaneengeregen gedachtenflarden zonder al te veel aandacht voor afgewerkte zinsconstructies. Van een echte 'ontsporing' is in dit fragment geen sprake, maar in de nevensgeschikte zinnen 'ik ben ... een zilver krus overmy hals gelyt en een eerteeken af geleeszen' klopt de passiefconstructie in de tweede zin niet; er ontbreekt minstens een hulpwerkwoord en een voorlopig onderwerp ('er werd' een ereteken afgelezen). De ondergeschikte zin die 'eerteeken' bepaalt, is mogelijk ook problematisch. '(E)en eerteeken ... die daer in een vierkante kaeteker gaende' moet vermoedelijk geïnterpreteerd worden als 'een ereteken dat daar in een vierkante kader

hing'. Er bestaat evenwel onduidelijkheid over de betekenis van 'gaende': het kan om een persoonlijke schrijfwijze van 'hangde' gaan, met een typisch Westvlaamse hypercorrectie (zowel <g> en <h> worden als [h] gerealiseerd), verwarring over de spelling van lange en korte vocalen (zowel <a> als <ae> voor [a] én [a:]) en een dialectische vervoeging van het werkwoord 'hangen' ('hangde' als O.V.T. i.p.v. 'hing'). '(G)aende' zou echter ook bij 'den dag' kunnen horen: analoge verslagen van feestvieringen besluiten dikwijls met een frase als 'gans de dag verliep in vreugde', en het is niet ondenkbaar dat 'gaende' hier ook 'gans' zou betekenen.

1.3.3 Niets van dat alles in het eerste fragment: op de vormen 'bloeijenste' (weglating van de 'd'), 'zamenleving' (verwarring s/z-spelling voor [s]-foneem) en 'bestuert' (<ue> i.p.v. <eu> voor [ø]) na, bezigt deze auteur een schrijftaal die nauw aansluit bij de Noord-Nederlandse standaard, met een consequente spelling en een vlotte stijl. Enkel wat de verbuiging van het lidwoord betreft, verraaft het onderscheid tussen de 'de'- en 'den'-vormen voor respectievelijk vrouwelijke en mannelijke nominatieven een Zuid-Nederlandse schrijver. In Nederland werd toen immers al de eenheidsvorm 'de' gebruikt.

Er moet duidelijk benadrukt worden dat dit stuk een extreem voorbeeld is: slechts één schrijver in ons corpus bereikt dit schrijfniveau. Dit fragment moet dan ook met een zekere reserve behandeld worden. Hoewel het document duidelijk een 'griffier' vermeldt onder het bestuur, is het niet ondenkbaar dat er voor dit stuk een gelegenheidsschrijver ingehuurd werd, die misschien niet tot de ambachtsstand behoorde. De knappe vormgeving van de tekst – met gekleurd schild en een sierlijk handschrift – zou die hypothese kunnen versterken. Bijkomende achtergrondinformatie over de precieze afkomst en opleiding van de schrijver zou allicht kunnen bijdragen tot een beter begrip van zijn schrijfkwaliteiten. De vermelde griffier werd evenwel niet teruggevonden in de kiezerslijsten van de stad Brugge (in tegenstelling tot de ambachtsdeken zelf), waardoor we niet beschikken over richtinggevende belastingsgegevens voor het bepalen van zijn sociale status.

1.4 In vergelijking met de toestand tijdens de eerste decennia van de 19de eeuw, heeft de aard van het lower class-taalgebruik 50 jaar later niets aan complexiteit ingeboet. Een groot segment van de auteurs bezigt een geschreven 'Nederlands' dat sterk lijkt op dat van hun collega's rond 1800, met nagenoeg identieke problemen en ken-

merken. Hoewel het verleidelijk is om hieruit een aantal 'universele schrijfproblemen' te puren, die over de tijdsgrenzen heen algemeen geldend zouden zijn voor de schrijvende 19de-eeuwse arbeider, bewijzen andere tekstfragmenten dat dit slechts ten dele correct kan zijn. Een beperkt aantal auteurs onderging klaarblijkelijk wél een duidelijke standaardiseringsinvloed, met een opvallende kwaliteitsstijging van hun schrijftaal als gevolg. Terwijl de persoonlijke variatie vroeger steeds betrekking had op een gebrekkige taalbeheersing, blijkt het 'kwaliteitscontinuüm' van de lower class-geschriften sterk uitgebreid te zijn, met een occasionele spectaculaire verschuiving van de 'positieve pool' in de richting van de Noord-Nederlandse standaard. Uit deze vaststellingen volgt meteen dat 'Arbeidersprache' helemaal niet zo een eenduidig begrip is als de Duitse literatuur laat uitschijnen.

Uit deze paragraaf bleek dat de geciteerde schrijfproblemen niet opgaan voor alle leden van de laagste geleding van de ambachtsklasse; in wat hierna volgt wordt aangetoond dat ook bepaalde auteurs van de hogere ambachtstanden ermee te kampen hadden.

2. TAALGEBRUIK VAN AMBACHTSMEESTERS

2.0 De Brugse middenstand was in de negentiende eeuw nog steeds geschoeid op middeleeuwse leest, met behoud van de traditionele ambachtsstructuur en de bijhorende prestigeverhoudingen. Waar de ambachtsknechten op de laagste trede stonden binnen hun gilde, genoten de 'meesters' het hoogste aanzien. Dat bleek ook duidelijk uit het verenigingsleven: knechten en meesters hadden vaak aparte vakverenigingen, waarbij die laatsten geen ondergeschikten als lid duldden. (Er bestaan tegenvoorbeelden, maar het betreft dan beroepen waar de solidariteit uit materiële noodzaak de verschillende standen overschreed.) Ook de drang naar sociale controle noopte sommige meesters tot lidmaatschap van een knechtenmaatschappij (D'Hondt 1989). De meesterbakkers in Brugge distantieerden zich in hun statuten (1834) duidelijk van hun knechten: 'Geen andere hebben het regt van in onze respective gemeenzaemheyd te koomen, als bakkers baesen, bakker zoons, ... bakkerinnen die in bakkers stil zyn, en geweene bakkers baesen.' Die verheven attitude ging evenwel niet gepaard met een even duidelijk onderscheid op het vlak van schriftelijk taalgebruik: een analyse van een tekststaal uit de periode 1819-1826 toont dat vele problemen van de knechten werden gedeeld door de meesters.

2.1 De chaotisch aandoende spelvariatie in het bakkerscorpus is – net zoals de variatie bij de schrijvende knechten – vrij systematisch te ordenen. Bij de vocalen leveren vooral de lange [a:] en [e:] in open lettergrepen dubbelspellingen op: we vinden zowel <a> en <e> naast <ae> en <ee> (draeger-drager; anteken-anteeken). De tweeklanken [ei] en [ði] worden in identieke woorden nu eens <ej> en <uij> gespeld, dan weer <ey> en <uy> (meerderheid-meerderheyd; huijse-huyse). De belangrijkste medeklinkervarianten zijn de volgende:

- [z] wordt in de anlaut en intervocalisch door <s> en <z> weergegeven (sorger-zorger; geresolveerd-gerezolveerd).
- [t] in auslaut na [n], [r] en [l] wordt zowel <t> als <d> gespeld (geteekent-geteekend; geresolveert-geresolveerd; gebold-gebolt).
- voor [χ] na vocaal voor [t] wordt de dubbelspelling <ch>/<g> gebruikt (ambacht-ambagt).
- [k] wordt naargelang van de positie in het woord op verschillende wijzen gespeld. In de anlaut vinden we <c> en <k> (clerck/klerck), in de auslaut <k>, <ck> en <q> (clerq/clerk/klerck), en in de inlaut zelfs soms <cck> (bacecker).

2.2 Ook wat stijl betreft, zijn de overeenkomsten treffend. Het volgende citaat (uit 1824) kan dat voor enkele aspecten concreter illustreren. (Dit stuk vormt normaliter een doorlopende tekst; het werd hier opgedeeld om de zinstructuur te verduidelijken)

*ten huise van Deken Jonkeere
ter presentie van alle De sorgers Deken ende greffier
dat alle De sorgers hun verbinden
aen alle Comparise
die den Deken zal noodig vinden te houden
die Aengaende het ambacht*

In deze complexe zin laat de auteur na de twee inleidende bepalingen het werkwoord van de hoofdzin onvermeld; vermoedelijk moet er na 'griffier' iets staan als '**werd beslist**'. In de onderwerpszin die daarop volgt loopt het weer fout. De zorgers verbinden zich er immers toe 'aan de comparities **deel te nemen**', maar ook hier wordt het werkwoord weggelaten. Een andere mogelijke oplossing voor deze constructie is de weglating van het voorzetselvoorwerp in de zin 'ze verbinden zich **tot deelname** aen de comparities' (bemerkt daarbij de poging om zo goed en kwaad als het kan 'comparities' te spellen, en het dialectische reflexief voornaamwoord 'hun').

De tweede bepaling bij 'comparities', tenslotte, is een vermenging van een bepalende constructie met onvoltooid deelwoord ('aangaande het ambacht') en de gelijkwaardige betrekkelijke bijzin ('die het ambacht aangaan').

2.3 Het beeld van het meesterstaalgebruik komt nagenoeg perfect overeen met de resultaten van onze vroegere analyse van knechten-geschriften uit het begin van de 19de eeuw. Het hogere sociale prestige van de bakkersmeester blijkt nergens uit de kwaliteit van zijn schrijftaal: zijn spel- en stijlproblemen zijn identiek aan die van de schrijvers uit de onderste maatschappelijke lagen, en de gebruikte strategieën om die moeilijkheden op te lossen zijn eveneens dezelfde.

Toch mag ook hier weer niet veralgemeend worden: een aantal schrijvers uit ons corpus waren wél consequent in hun spelkeuze, en formuleerden hun gedachten in zinnen die grammaticaal wél perfect klopten, ondanks dialectische interferentie. Net zoals bij de knechten moeten we dus rekening houden met een kwaliteitscontinuüm dat breder is dan het beschreven defectieve taalgebruik, waarop elke auteur zijn persoonlijke plaats inneemt.

2.4 Hoe zag de situatie rond 1870 eruit voor de schrijvende meesters? Ook hier zijn er nog steeds gelijkenissen met de geschriften uit de beginjaren van de eeuw. De knelpunten voor het spellen blijven dezelfde, maar qua tekstopbouw en grammaticale correctheid maken de schrijvers grote vooruitgang. Van literaire frases is nog geen sprake, het gaat veeleer om een eenvoudige geschreven spreektaal zonder interpunctie, maar de zinsstructuren kloppen en de ontsprende stijl lijkt overwonnen:

In vergadering van 11 January 1876 gehouden in de rente in tegenwoordigheid van deken en eed Ch Monen uitgezonderd is er besloten van een generale vergadering te houden den 18 January in het lokaal van den oliphant ten einde zaken van belang van het ambacht te bespreken.

In soortgelijke formulaire verslagteksten zijn er wel degelijk nog spelvarianten (bv. oliphand-olyphand-olyphant), en fout voorzetselgebruik ('van belang **van** het ambacht' i.p.v. **voor**; '**voor** de prijs vast te stellen' i.p.v. **om**) te vinden, maar, nogmaals, stilistisch is de fragmentaire verteltrant voorbij. De auteurs ondergingen dus niet enkel een standaardiseringsinvloed, maar verwierven eveneens de vaardigheid om hun gedachten op een gestructureerde wijze neer te schrij-

ven. Wanneer hun teksten sterk aan begrijpelijkheid wonnen, dan was dat niet in de eerste plaats door de evolutie naar eenvormige spelling toe, maar wel door een betere beheersing van zinsbouw en tekststructuur.

3. BESLUIT

3.1 Uit het voorgaande volgt dat 'Arbeitersprache' een term is die vele ladingen dekt. Vanuit linguïstisch opzicht zegt hij weinig over de precieze taalkwaliteiten en -gebreken van de afzonderlijke auteurs, omdat er tussen hun onderlinge taalgebruik een grote stijl- en spelvariatie bestaat. De benaming lijkt dan ook vooral van sociologische waarde te zijn; om het met een boutade te stellen: het enige wat men met zekerheid over arbeiderstaalgebruik kan zeggen, is dat het taalgebruik van een arbeider betreft.

We hebben vastgesteld dat een aantal schrijfproblemen gedeeld werden door schrijvers van een relatief verschillende sociale status. De financiële kloof die een verpauperde knecht en een stemgerechtigde ambachtsdeken (op basis van zijn inkomen) scheidde had blijkbaar geen vanzelfsprekende invloed op hun respectievelijke literaire kwaliteiten. Er kan dan ook met recht gepleit worden voor een geringere fixatie op de klasseindeling van de schrijvers, en een grotere aandacht voor andere sociale breuklijnen die de auteurs typeren.

3.2 De individuele gelettertheidsgraad van de schrijver is een criterium dat allicht veel verhelderender kan zijn bij de bespreking van spel- en stijlmoeilijkheden. Aan de hand van het continuüm 'ongeleterd-gedeeltelijk geletterd-geletterd' kan perfect verklaard worden waarom er zulke spectaculaire kwaliteitsverschillen bestaan tussen twee leden met dezelfde sociale status, en kunnen situaties verklaard worden waarbij een minder begoede schrijver het niveau overstijgt van zijn gefortuneerdere overste. Het feit dat een groot aantal schrijvers rond 1870 soms abominabeler schreven dan hun collega's 50 jaar vroeger, wordt zo ook verklaarbaar.

Het hanteren van het geletterheids criterium maakt het ook mogelijk parallellen te trekken met het schrijfgedrag van hedendaagse 'lerende schrijvers'. Studies over het schrijfgedrag van eersteklassertjes tonen bijvoorbeeld aan dat heel wat van de geciteerde spel- en stijlproblemen algemeen voorkomen in een beginnende schrijfsituatie (Read 1986). Het gaat dus helemaal niet om problemen van sociale aard, maar wel om bekende processen die voortvloeien uit on-

zekerheid, onervarenheid met het schrijven en een gebrek aan oefening en degelijke richtlijnen.

Uiteraard bestaat er wel een nauw verband tussen sociale afkomst en alfabetisering: in het 19de-eeuwse Brugge bepaalde de financiële gezinstoestand de kwaliteit van het onderwijs dat men kon volgen, en bijgevolg het niveau van het genoten schrijfonderricht (Michiels 1979). Het hoeft daarbij geen betoog dat wie enkel primaire schrijfleren kreeg op een zondagsschooltje nooit kon uitstijgen boven het niveau van een voltijdse humaniorastudent.

BIBLIOGRAFIE

- BEHAEGEL, P. (1817). *Nederduytsche spraekunst*. Brugge.
- BETTEN, A. (ed.) (1990). *Neuere Forschungen zur historischen Syntax des Deutschen*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- BOEVA, L. (1994). *Pour les Flamands la même chose. Hoe de taalgrens ook een sociale grens was*. Gent: Provinciebestuur Oost-Vlaanderen.
- CALLEWAERT, H. (1963). *Bijdrage tot de studie van het analfabetisme en het lager onderwijs te Brugge*. Niet gepubliceerde eindverhandeling KU Leuven.
- CHERUBIM, D. (1983). "Zur bürgerlichen Sprache des 19. Jahrhunderts. Historisch-pragmatische Skizze." in: *Wirkendes Wort*: 398-422.
- CHERUBIM, D. & MATTHEIER, K. (1989). *Voraussetzungen und Grundfragen der Gegenwartssprache. Sprach- und sozialgeschichtliche Untersuchungen zum 19. Jahrhundert*. Berlin-New York: Walter de Gruyter.
- DE VRIES, J., WILLEMYS, R. & BURGER, P. (1994). *Het verhaal van een taal. Negen eeuwen Nederlands*. Amsterdam: Prometheus.
- D'HONDT, J. (1989). "De Timmerliens-Onderstands-Maetschappij (T.O.M.) te Brugge tijdens de negentiende eeuw." in: DEZUTTER, W. (ed.). *Uit het goede hout*. Brugge: 15-19.
- GROSSE, S. (1990a). "Arbeitersprache im Ruhrgebiet." in: WIMMER, R. (ed.) (1990): 202-222.
- GROSSE, S. (1990b). "Zu Syntax und Stil in der deutschen Sprache des 19. Jahrhunderts." in: BETTEN, A. (1990): 300-309.
- MATTHEIER, K. (1985). "Sprache im Industriebetrieb des 19. Jahrhunderts. Überlegungen am Beispiel der Sprache des Industriepioniers Franz Haniel." in: MIHM, A. (1985) (ed.). *Sprache an Rhein und Ruhr*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag: 83-98.
- MATTHEIER, K. (1986). "'Lauter Borke um den Kopp.' Überlegungen zur Sprache der Arbeiter im 19. Jahrhundert." in: *Rheinische Vierteljahrsblätter* 50: 222-252.
- MATTHEIER, K. (1990). "Formale und funktionale Aspekte der Syntax von Arbeiterschriftsprache im 19. Jahrhundert." in: BETTEN, A. (1990): 286-299.

- MICHELIS, G. (1978). *Uit de wereld der Brugse mensen. De fotografie en het leven te Brugge 1839-1918*. Brugge: Westvlaamse Gidsenkring.
- MIHM, A. (1998). "Arbeitersprache und gesprochene Sprache im 19. Jahrhundert." in: CHERUBIM, D., GROSSE, S. & MATTHEIER, K. (eds.). *Sprache und bürgerliche Nation*. Berlin-New York: Walter de Gruyter: 282-316.
- RUWET, J. & WELLEMAN, Y. (1978). *L'analphabétisme en Belgique (XVIIIème - XIXème siècles)*. Louvain: Bibliothèque de l'université. Leiden: E.J. Brill.
- SCHIKORSKY, Isa (1990). *Private Schriftlichkeit im 19. Jahrhundert. Untersuchungen zur Geschichte des alltäglichen Sprachverhaltens 'kleiner Leute'*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- SUFFELEERS, T. (1979). *Taalverzorging in Vlaanderen*. Brugge: Orion. Nijmegen: B. Gottmer.
- VANDEBUSSCHE, W. (1995). "Eeuwig zagen voor de vlaamsche taal. De invloed van Eugene Van Steenkiste op de vernederlandsing van de Brugse stadsadministratie." in: *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*: 264-284.
- VANDEBUSSCHE, W. (1996). "Schriftelijk taalgebruik van de lagere klassen in 19de-eeuws Brugge." in: *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*: 161-175.
- VANDEBUSSCHE, W. (1998a). "Arbeitersprache in Vlaanderen in de 19de eeuw." in: *Neerlandica Wratislaviensia* 13. (in druk)
- VANDEBUSSCHE, W. (1998b). "Arbeitersprache, a fiction?" in: *Belgian Journal of Linguistics*. (in druk)
- VANDEBUSSCHE, W. (1999a). "Taalgebruik van de Brugse ambachtsklassen in de 19de eeuw." in: HULS, E. (ed.). *Artikelen van de Derde Sociolinguïstische Anéla-Conferentie. Lunteren 8/9 maart 1999*: 441-450. (in druk)
- VANDEBUSSCHE, W. (1999b). "Aspects of Lower Class Language Use in Bruges during the 19th Century." in H. BISTER-BROOSEN (ed.). *Akten der Tagung des Arbeitskreises 'Historische Stadtsprachenforschung'. Brüggel. 8.-11. Oktober 1998*. Wien: Edition Praesens Verlag. (in druk)
- WEILAND, P. (1820). *Nederduitsche spraakkunst*. Dordrecht: Blussé en Van Braam.
- WILLEMYNS, R. (1995). "De tweede generatie Westvlaamse particularisten." in: *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*: 228-263.
- WILLEMYNS, R. (1996a). "Pluricentric principles in the standardization of 19th century Dutch." *Word* 1: 63-72.
- WILLEMYNS, R. (1996b). "Proeve van particularistisch taalgebruik." in: *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*: 178-191.
- WILLEMYNS, R. (1997). "Religious Fundamentalism and Language Planning in 19th Century Flanders." in: *Interdisciplinary Journal for Germanic Linguistics and Semiotic Analysis* 2: 281-302.

- WILLEMYNS, R. (1999). "Triglossie und Bilingualismus in Brügge im 19. Jahrhundert." in: H. BISTER-BROOSEN (ed.). *Akten der Tagung des Arbeitskreises 'Historische Stadtsprachenforschung'. Brügge. 8.-11. Oktober 1998*. Wien: Edition Praesens Verlag. (in druk)
- WILLEMYNS, R. & VANDENBUSSCHE, W. (1995). "De standaardisering van het Nederlands in de 19de eeuw: een onderzoek naar schriftelijk taalgebruik in Vlaanderen." in: HULS, E. & KLATTER-FOLMER, J. (eds.). *Artikelen van de Tweede Sociolinguïstische Anéla-Conferentie. Lunteren 18/19 mei 1995*. Delft: Eburon: 637-647.
- WILLEMYNS, R. & VANDENBUSSCHE, W. (1999). "Sprachvariation in Flandern im 19. Jahrhundert: theoretisch-methodische Probleme der historischen, soziolinguïstischen Forschung" in: *Sociolinguistica*. (in druk)
- WIMMER, R. (ed.) (1990). *Das 19. Jahrhundert. Sprachgeschichtliche Wurzeln des heutigen Deutsch*. Berlin-New York: Walter de Gruyter.